

**ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ВНЗ З ФОРМУВАННЯ
КОМУНІКАТИВНО-СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

**THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF UNIVERSITY TEACHERS RELATED
TO THE FORMATION OF COMMUNICATIVE-STRATEGIC COMPETENCE
OF FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS**

У статті зосереджено увагу на інноваційних принципах організації вищої педагогічної освіти в Україні на сучасному етапі постіндустріального розвитку суспільства. Розкрито особливості діяльності викладачів вищих навчальних закладів педагогічної освіти з формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів у контексті сучасних євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: вища педагогічна освіта, викладач вищого навчального закладу, комунікативна діяльність викладача, мовна особистість викладача, комунікативно-стратегічна компетентність майбутнього вчителя початкових класів.

В статье сосредоточено внимание на инновационных принципах организации высшего педагогического образования в Украине на современном этапе постиндустриального развития общества. Раскрыты особенности деятельности преподавателей высших учебных заведений педагогического образования по формированию коммуникативно-стратегической компетентности будущих учителей начальных классов.

Ключевые слова: высшее педагогическое образование, преподаватель высшего учебного заведения, коммуникативная деятельность преподавателя, языковая личность преподавателя, коммуникативно-стратегическая компетентность будущего учителя начальных классов.

The article is focused on the innovative principles of organization of the higher pedagogical education in Ukraine in the modern era of postindustrial society development. It also describes the activities of university teachers targeted at the formation of communicative-strategic competence of future elementary school teachers in the context of contemporary European integration processes.

Key words: higher pedagogical education, university teacher, communicative activity of the teacher, the linguistic identity of the teacher, communicative-strategic competence of the future elementary school teacher

Постановка проблеми. Євроінтеграційні процеси в Україні зумовлюють нові вимоги до якості підготовки педагогічних кадрів у ВНЗ. Провідну роль у цьому процесі відіграє педагогічна майстерність, рівень педагогічної культури викладачів педагогічних факультетів та інститутів, їх

спрямованість на особистісно-орієнтовану парадигму освіти, здатність використовувати новітні технології навчання та виховання студентської молоді, організовувати творчий активний процес засвоєння студентами фахових знань та вмінь, налагоджувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію з ними під час навчальних занять. Насамперед зусилля викладацького складу в сучасних умовах мають бути спрямовані на формування професійних компетентностей майбутніх педагогів, у тому числі й комунікативно-стратегічної компетентності, суть якої полягає в доцільному використанні комунікативних стратегій і тактик у процесі навчання та виховання школярів. Важливе значення у цьому процесі відіграє мовна особистість викладача-гуманіста, ерудита з високим рівнем загальної культури, який слугує зразком для студентів і своїм авторитетом мотивує їх до навчальної діяльності як творчого процесу, до самостійного вирішення проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професіоналізм викладача, зміст та структура його професійної компетентності були предметом дослідження таких учених, як Н. Волкова, О. Гура, І. Зязюн, С. Іванова, О. Котенко, А. Кузьмінський, Л. Петрик та ін. Якості особистості викладача, його вплив на формування особистості студентів досліджували О. Бондаревська, С. Вітвицька, В. Гриньова, А. Капська, Л. Спирін та ін. Однак форми і методи роботи викладачів ВНЗ з формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів, вплив їх особистісних якостей на цей процес ще не були об'єктом наукового дослідження.

Тому **метою статті** є визначення ролі викладача у формуванні комунікативно-стратегічної компетентності студентів педагогічних факультетів (інститутів).

Виклад основного матеріалу. У контексті євроінтеграційних процесів в Україні однією з найбільш актуальних проблем є формування комунікативної сфери майбутніх фахівців, зокрема їх комунікативно-стратегічної компетентності. Насамперед ідеться про майбутніх педагогів, у

тому числі вчителів початкових класів. Адже вчитель, для якого мова є інструментом здійснення професійної діяльності, не мислиться без належного володіння нею, як особистість він «не може пізнати, зрозуміти, реалізувати себе без мови» [13], особливо в сучасних умовах, коли перед педагогами поставлені нові підвищені вимоги щодо формування комунікативної компетентності молодших школярів.

У Державному стандарті початкової загальної освіти зазначається, що документ «ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту початкової загальної освіти». Метою навчання української мови в початковій школі як державної та інших мов як навчальних предметів відповідно до Держстандарту є формування комунікативної компетентності з урахуванням інтересів і можливостей учнів початкової школи. Зміст навчання української мови визначається за такими змістовими лініями, як мовленнєва, мовна, соціокультурна, які є взаємозалежними, взаємопов'язаними та спрямованими на формування ключових і предметних компетентностей [6].

Для досягнення зазначеної мети передбачається виконання вчителем таких завдань: створення в учнів позитивної мотивації до засвоєння знань; формування у них умінь і навичок з усіх видів мовленнєвої діяльності; засвоєння елементарних знань про найважливіші мовні одиниці, необхідні та достатні для формування мовленнєвих умінь і навичок; залучення школярів до національної культури народу, мова якого вивчається; сприяння інтелектуальному, моральному, соціокультурному та естетичному розвитку особистості.

Ще однією важливою особливістю, зумовленою запровадженням нового стандарту початкової освіти, є те, що у зв'язку з вимогою роботи в межах особистісно-орієнтованого підходу змінився тип взаємовідносин між учителем та учнями на уроці. Переважне використання фронтальних форм роботи в цих умовах змінюється на відносини співробітництва,

взаєморозуміння і взаємоповаги, тобто суб'єкт-суб'єктні взаємовідносини між педагогом та учнем. Такі взаємовідносини передбачають включення школярів в активну пізнавальну діяльність, часту зміну видів діяльності [9].

Тому в процесі фахової підготовки майбутніх педагогів викладачі повинні враховувати, що процес формування комунікативно-стратегічної компетентності, для якої, як і інших фахових компетентностей, характерні системність, вмотивованість, надпредметність, міжпредметність, культуровідповідність, практична спрямованість поряд із ситуативністю [1], включає не лише суто прагматичну, але й психологічну, соціальну, гуманістичну та інші складові.

Реформування вищої педагогічної освіти пов'язане насамперед з оновленням методичного забезпечення професійно орієнтованих предметів. Дослідники проблем педагогіки вищої школи зазначають, що в сучасних умовах основним завданням освіти взагалі, і вищої професійної освіти зокрема, є не передача накопиченого соціокультурного досвіду наступним поколінням, а формування творчої, гармонійно розвиненої особистості зі сформованими міжкультурними, пізнавальними та соціальними компетенціями, здатної всебічно реалізувати себе у різних сферах суспільного життя [5, с. 184-185].

Основною діючою особою в навчально-виховному процесі ВНЗ є викладач. «Процес навчання у ВНЗ відбувається за схемою «Від особистості викладача – до особистості студента». Цей процес є взаємодією особистостей, де основним засобом впливу викладача є він сам не тільки як спеціаліст, а і як особистість» [11].

Цілком очевидно, що особлива роль у процесі формування комунікативної сфери майбутніх педагогів початкової школи належить викладачам предметів лінгвістичного циклу. Психологи доводять, що мова – універсальний засіб розвитку особистості людини, зокрема вищих психічних функцій, які лежать в основі особистісних якостей, у тому числі й професійних (Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, А. Леонт'єв,

С. Рубінштейн та ін.).

Представники лінгвокультурології (Н. Арутюнова, С.Воркачов, В. Карасик, В. Красних, В. Маслова та ін.), розглядаючи проблему взаємозв'язку та взаємодії мови і культури, об'єктом цього наукового напрямку розглядають людину, яка, користуючись мовою, творить культуру як систему цінностей людства, її мовомислення та етносвідомість [10, с. 36-50]. Мова, як відомо, є основним засобом формування думки, засобом самовиховання, саморозвитку і самореалізації особистості, основою для набуття професії. У мові відображається культура народу, його суспільне життя і діяльність. Мова є засобом формування самосвідомості особистості, національно-культурним середовищем, у якому формується духовно багата, інтелектуально розвинена, високоморальна національно-мовна особистість.

Лінгвістична освіта майбутніх учителів початкових класів має свої специфічні цілі, зміст і методику. Вона зорієнтована в першу чергу на формування мовної особистості майбутніх учителів, розвиток їх інтелектуального і творчого потенціалу, формування вмінь розв'язувати різноманітні завдання проблемного і творчого характеру як у процесі професійної діяльності, так і в життєвих ситуаціях. Від особистісних якостей учителя – носія національно-мовних ознак – великою мірою залежить формування майбутніх поколінь українців як носіїв української національної культури, мови, здатних вільно спілкуватися у будь-якій сфері суспільного життя.

Таким чином, лінгвістична освіта майбутніх педагогів покликана забезпечити належний рівень оволодіння українською мовою, який дасть можливість успішно виконувати професійні обов'язки в різних сферах педагогічної діяльності, а саме: у викладанні, у багатьох сферах спілкування з учнями, батьками, колегами, представниками громадськості тощо, а також у методичній, науково-дослідній роботі. Сюди входить формування багатьох фахово значущих якостей, які становлять сутність комунікативно-стратегічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів, а саме:

загальнокультурних (толерантність, гуманізм, взаєморозуміння зі співрозмовником тощо), організаційних (вміння діяти цілеспрямовано і послідовно, обдумувати способи своєї діяльності, планувати свої дії), соціокультурних, які включають кроскультурний аспект, що реалізується через соціальну, загальнокультурну, країнознавчу, лінгвокультурознавчу та інші компетенції; когнітивних (особливості мислення, ерудиція, професійна інтуїція, уява тощо).

Формування комунікативно-стратегічної компетентності студентів вимагає значних зусиль з боку викладачів. На сучасному етапі постіндустріального розвитку суспільства з'явилися нові принципи організації освіти в Україні (компетентнісний підхід з орієнтацією на кінцевий результат у вигляді сукупності інтегрованих професійних знань, умінь, особистісних якостей; особистісно зорієнтований підхід, що зумовлює суб'єкт-суб'єктні відносини між викладачем і студентом та нові психологічні умови діяльності педагога, ефективність діяльності, мобільність фахівця, використання ним найбільш актуальної інформації; контекстне навчання майбутніх педагогів (контекстна технологія), яке передбачає не просто засвоєння знань з певних галузей наук, а тісний зв'язок змісту та способів навчання з майбутньою професійною діяльністю, формування здатності до виконання професійних обов'язків) [1; 15].

У процесі формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів необхідне застосування новітніх технологій, найбільш дієвими з яких є інтерактивні (опрацювання дискусійних питань, ситуативне моделювання, технологія групового навчання тощо), а також проектна технологія, ділові ігри, інформаційні технології, які дають можливість організувати творчу діяльність студентів, розширити коло їх спілкування, змодельовати ситуації, близькі до реальних професійних, розвинути педагогічне мислення, навички аналізу та розв'язання конкретних проблем, сформувати комплекс професійних комунікативних умінь.

Однак слід зазначити, що проблемі формування комунікативної сфери майбутніх учителів у сучасних українських ВНЗ приділяється недостатньо уваги. Серед основних суперечностей, характерних для вищої професійної освіти, які не сприяють успішному здійсненню цього завдання, науковці називають: суперечність між навчальною і професійною мотивацією; між змістом професійної підготовки та реальною професійною діяльністю; між комплексним використанням знань у процесі професійної діяльності та їх засвоєнням під час викладання різних предметів; між все ще переважаючою роллю студента як об'єкта навчального процесу і необхідністю виконувати роль суб'єкта професійної діяльності тощо [1].

Перешкоджають розв'язанню проблеми формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутнього вчителя «ряд об'єктивних та суб'єктивних причин. Серед суб'єктивних причин можна виділити низьку мотивацію студентів, спрямовану на опанування професійної діяльності; формально-виконавський характер засвоєння професійно-спрямованих знань тощо. Об'єктивні причини приховуються власне в самій системі вищої освіти: здебільшого абстрактний характер інформації, що пропонується студенту під час вивчення фахових дисциплін; традиційні технології навчання, спрямовані на сприймання, осмислення та запам'ятовування навчального матеріалу; відсутність систематичних міжпредметних зв'язків фахових дисциплін. Недостатність практичної орієнтованості фахових дисциплін, їх взаємозв'язку, відсутність систематизації знань студентів з окремих курсів, призводить до того, що інколи успішний студент є зовсім неспроможним виконувати професійні функції» [12].

Ефективність формування комунікативно-стратегічної компетентності залежить від багатьох чинників: особистісного потенціалу майбутнього вчителя, його здібностей, потреб і мотивів, від змісту і форм навчального процесу та позанавчальної діяльності, від рівня викладання у вузі, належної організації самостійної роботи, від соціального оточення тощо. Однак, як виявилось в процесі дослідження, у значної частини студентів (32% з 750

опитаних) спостерігалась відсутність усвідомленого інтересу до вивчення фахових дисциплін, у тому числі української мови, а в 27% - низька мотивація щодо засвоєння лінгвістичних дисциплін загалом.

Основними причинами такого стану виявилось нечітке уявлення майбутніх учителів про зміст їх майбутньої професійної діяльності та якості фахівця, пов'язані з вивченням предметів лінгвістичного циклу, насамперед сучасної української мови, не лише у студентів 1-2, але й старших курсів, несформованість мотивів майбутнього кар'єрного росту.

Іншою вагомою причиною студенти назвали дублювання змісту курсу сучасної української мови з відповідним шкільним предметом. За їх словами, українська мова викладається в педагогічному інституті так, ніби в школі студенти її взагалі не вивчали, тобто не враховується їх вихідний базовий рівень лінгвістичної підготовки, немає опори на попередній досвід, наступності у навчанні, що забезпечило б економію часу і зусиль з обох сторін, закономірний системний перехід до професійної підготовки. Студенти відзначали також слабкий зв'язок у процесі викладання цього предмета з програмою початкової школи та питаннями методики викладання тих чи інших тем. Вони скаржилися на те, що теоретичні знання з лінгвістичних дисциплін дуже мало впливають на розвиток їх комунікативних умінь, а з поняттями комунікативних стратегій і тактик майбутніх учителів узагалі не ознайомлюють.

Частина студентів, переважно старших курсів, вважає курс сучасної української мови у вузі занадто ускладненим, перевантаженим темами, які в початковій школі не вивчаються, не усвідомлюючи, що розгляд таких тем забезпечує системність змісту дисципліни і необхідний для більш глибокого розуміння вчителем суті лінгвістичних явищ, які він викладатиме в школі. Тому позитивна мотивація до вивчення мовних тем у них спостерігалася стосовно матеріалу, який вони вивчали з учнями під час педпрактики.

Далеко не повністю задовольняються й індивідуальні бажання, інтереси й потреби студентів щодо вдосконалення рівня їх комунікативних

умінь у процесі проведення спецкурсів, спецсеінарів, практикумів тощо. Ці та інші проблеми, характерні для професійної підготовки майбутніх педагогів, зумовили необхідність більш глибокого і всебічного вивчення означеної нами проблеми

Формуючи комунікативно-стратегічну компетентність майбутніх учителів початкових класів засобами лінгвістичних дисциплін, викладач повинен не лише домогтися формального засвоєння знань з мови та вмінь лінгвістичного аналізу, а з усією повнотою використовувати освітньо-розвивальні можливості цих дисциплін з метою формування мовної особистості майбутніх учителів, трансформації системних знань з мови у цілісний комплекс умінь комунікативної професійної діяльності. Для цього необхідно створити відповідні педагогічні умови, які б забезпечили організацію активної навчально-пізнавальної діяльності студентів на комунікативно-діяльнісній основі. Все це потребує належної підготовки викладача як мовної особистості, його високої професійної та комунікативної компетентності.

У процесі формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів викладач відіграє провідну роль. Є.Голобородько підкреслює: "Багато важить у вихованні мовної особистості приклад: мова батьків, товаришів, підручників, художніх творів, дикторів, учителів, вихователів - тобто мовне середовище" [2, с. 8].

Підтвердженням цього є аналізована науковцями проблема соціальної ролі, яка трактується як "... схвалений суспільством еталон поведінки, котрий відповідає конкретній ситуації спілкування і соціальній позиції (статусу) особистості" [4, с. 149]. «Поняття соціальної ролі, - зазначає І.О.Голубовська, - пов'язане з поняттям соціального статусу, що характеризує місце людини у соціальній ієрархії суспільства. Мовленнева поведінка як етнічно маркований елемент мовленневої організації людини підпорядковується законам статусно-рольової взаємодії» [3, с. 29].

Однак чимало студентів зазначають, що викладачі не завжди виступають зразком доречної і відповідної до ситуації комунікативної діяльності, а це не сприяє формуванню відповідних професійних якостей у студентів. Тому дуже велике значення має те, якою мовною особистістю є викладач ВНЗ.

Одне з найбільш точних визначень мовної особистості дає А.Богуш: «Під мовною особистістю розуміємо високорозвинену особистість, носія як національно-мовленнєвої, так і загальнолюдської культури, який володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується рідною, державною та іншими мовами в полікультурному просторі, адекватно застосовує набуті полікультурні знання, мовленнєві вміння і навички у процесі міжкультурного спілкування з різними категоріями населення» [16, с. 36].

Ю.Караулов визначив перелік показників рівня розвитку культури мовної особистості, до яких учений відносить: вибір засобів спілкування відповідно до мети та адресата; володіння прийомами організації тексту, який адекватно відображає дійсність і відповідає задуму мовлення; володіння структурними елементами мови і можливостей їх комунікативного впливу [8].

У сучасній лінгвістиці існують різні напрями аналізу типології мовних особистостей: культурологічний аналіз (В.І.Карасик); психологічний аналіз (Л.В.Сахарний); соціологічний аналіз (О.І.Горошко); лінгвістичний аналіз (В.Є.Гольдін, О.Б.Сіротініна, К.Ф.Сєдов). За висновками вчених, на формування мовної особистості впливають загальнокультурні цінності народу, особливості сприйняття нею світу, зразки мовної поведінки, виробленої в суспільстві.

За дослідженнями російського вченого Ю.Караулова, мовна особистість як узагальнений тип має рівневу структуру: перший (вербально-семантичний) рівень характеризує нормальне володіння природною побутовою мовою (власне мовна компетенція); другий (когнітивний) рівень «охоплює інтелектуальну сферу особистості, даючи досліднику вихід через мову, через процеси говоріння і розуміння - до знання, свідомості, процесів

пізнання людини . Його одиницями є поняття, ідеї, концепти, властиві для соціуму і людини як його представника і мовної особистості, які утворюють її більш чи менш упорядковану і систематизовану картину світу. Третій (прагматичний) рівень охоплює мету, мотиви, інтереси, установки та інтенціональності. Цей рівень забезпечує в аналізі мовної особистості закономірний перехід від оцінювання мовленнєвої діяльності до її осмислення, тобто пов'язаний з діяльнісно-комунікативною функцією людини [8]. Таким чином, комунікативна сторона є однією з найважливіших показників сформованості мовної особистості.

Щодо процесу формування мовної особистості, для нас важливою є думка Ю.Караулова, який вважає, що мовна особистість з'являється тоді, коли "вона виявляє можливість індивідуального вибору і надання переваги одному поняттю як важливішому в суб'єктній ієрархії цінностей, в особистісному тезаурусі, а не тієї ідеї, яка найчастіше претендує на певне місце у стандартному тезаурусі відповідного соціально-мовленнєвого колективу" [8, с. 53].

Отже, проблема мовної особистості важлива тому, що як викладач ВНЗ, так і студент входить у комунікацію як особистість, при цьому маючи всі притаманні їй характеристики. При цьому однією з провідних ознак мовної особистості викладача є індивідуальний стиль спілкування. На думку російського мовознавця І.Сусова, індивідуальний стиль спілкування обов'язково передбачає мовну особистість. Особистість не лише включається в дискурс, відображаючи свій темперамент, почуття, індивідуальні психологічні особливості, мотиви різних видів діяльності, здатність до комунікативної діяльності, але й творить його. Таким чином, людина входить в комунікативну діяльність як особистість, яка володіє мовленнєвою ситуацією і здатна спрямувати комунікацію в потрібному напрямі [14].

Таким чином, викладач, який хоче не лише налагодити взаємодію зі студентами, але й стати для них зразком у сфері спілкування, повинен володіти індивідуальним стилем спілкування. Це важливо й для формування

комунікативно-стратегічної компетентності студентів, оскільки вибір учителем комунікативних стратегій і тактик також безпосередньо пов'язаний з індивідуальним стилем спілкування. Безумовно, індивідуальний стиль спілкування викладача, побудований на демократичній основі, є не лише запорукою його успішної професійної діяльності, але й зразком для студентів, матеріалом для осмислення і побудови ними власного індивідуального стилю взаємодії з учнями. Як зазначає Н.Калюжка, «створення індивідуального комунікативного стилю є соціальним явищем, набутим у процесі розвитку, соціалізації і навчальної діяльності особистості і водночас несе в собі відбиток традиційного суспільного і особистісного досвіду (виховання, конкретні соціальні умови проживання, суспільне оточення, мовне середовище тощо)» [7, с. 128].

Крім вищезазначеного, з метою формування комунікативної сфери студентів викладач ВНЗ може розробляти методичне забезпечення цього процесу, брати участь у створенні авторських навчально-методичних посібників, навчальних і тренінгових програм, здійснювати пошук та розробку нових технологій навчання студентів, керувати їх науково-дослідницькою роботою в даному напрямі.

Висновки. Таким чином, цілком очевидно, що професійна компетентність викладача ВНЗ, його педагогічна майстерність, педагогічні і психологічні знання, володіння методиками і технологіями навчання студентів, демократичний стиль спілкування з ними, особистісні якості та комунікативна діяльність відіграють важливу роль у формуванні комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів. У ході викладання дисциплін лінгвістичного циклу викладач мотивує студента до оволодіння професійними знаннями та вміннями, забезпечує наявність у майбутніх учителів теоретичних знань з основ комунікативної діяльності, власним прикладом впливає на формування якостей їх мовної особистості, розвиток комунікативних здібностей та вмінь, формує

готовність до використання комунікативних стратегій і тактик у майбутній педагогічній роботі.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень вважаємо з'ясування професійно важливих особливостей мовної особистості майбутніх учителів початкових класів.

Література

1. Вербицкий А. А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения / А. А. Вербицкий. – М. : ИЦ ПКПС, 2004. – 84 с.
2. Голобородько Є.П. До питання мовної особистості вчителя й учня початкових класів / Є.П. Голобородько // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія : педагогічні науки. Випуск 8. - Глухів : ГДПУ, 2006. - 278 с. - С. 8-11.
3. Голубовська І.О. Мовна особистість як лінгвокультурний феномен /І.О.Голубовська. – Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Studia_Linguistica_1/025_033.pdf
4. Горелов И.Н., Седов К.Ф. Основы психолінгвістики: Учебное пособие / И.Н.Горелов, К.Ф.Скворцов. — М.: Лабиринт, 2005. — 320 с.
5. Гура О. Педагогіка вищої школи: вступ до спеціальності: навч. посіб. / О.Гура. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 223с.
6. Державний стандарт початкової загальної освіти // Електронний ресурс. Режим доступу: www.mon.gov.ua
7. Калюжка Н. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи в умовах вищих навчальних закладів / Н.Калюжка // Гуманітарний вісник. Педагогіка. – 2012. - № 28. – С. 126-129.
8. Караулов, Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. - М. : УРСС Ком Книга, 2006. - 264 с.
9. Маркова А.К. Психология труда учителя: книга для учителя / А.К.Маркова. - М., 1993. – 192 с.

10. Маслова В. А. Лингвокультурология : монографія / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
11. Петрик Л. Особистість викладача ВНЗ у процесі формування управлінських якостей студентів / Л.Петрик // Електронний ресурс. Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/1771/1/L_Petryk_ISP_FLMD_PI.PDF
12. Скворцова С.О. Формування професійної компетенції майбутнього вчителя на засадах контекстного навчання/ С.О.Скворцова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини . – Умань: ПП Жовтий, 2010. – Випуск 35. - С. 66 – 71.
- 13.Сукаленко Т.М., Солодка І.В. Формування мовної особистості у процесі навчання мови /Т.М.Сукаленко, І.В.Солодка // Електронний ресурс. Режим доступу:
http://www.philolog.univ.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2013_43_4/123_129.pdf
14. Сусов И.П. Язык как программа, управляющая коммуникативным поведением / И.П. Сусов // Актуальные проблемы коммуникативной грамматики: тезисы докладов Всероссийской научной конференции. – Тула, 1-4 марта 2000. – С. 45-55.
15. Тенищева В. Ф. Интегративно-контекстная модель формирования профессиональной компетенции : автореф. дис. на соиск. ученой степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 / В. Ф. Тенищева. – М., 2008. – 44 с.
16. Формування мовної особистості на різних вікових етапах: Монографія / за заг. редакцією А.Богуш. – Одеса: ПНЦ АПН Цкрані, 2008. – 272с.